

BİBLİYOGRAFYA :

Abdî, *Câmasbnâme*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 587; *Ferheng-i Fârşî*, V, 419; Nasîrüddîn-i Tûsî, *Câmâsbnâme*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4795; Ahmed-i Dâî, *Câmasbnâme*, İÜ Ed.Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Seminer Kitaplığı, nr. 4028, s. 291-299; Gibb, *HOP*, I, 431-440; *Gr.IPh.*, II, 110; Ergun, *Türk Şairleri*, I, 183-186; Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 357; a.mlf., "Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumi Bir Bakış", *YT*, I/5 (1933), s. 379; İsmail Hikmet Ertaylan, *Ahmed-i Dât Haşatı ve Eserleri*, İstanbul 1952, s. 73-79, 144-154; Banarlı, *RTET*, I, 478-479; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 216-220; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 126; Özege, *Katalog*, IV, 1623; Rızâzâde-i Şafak, *Târîh-i Edebiyyât-ı İrân*, Tahran 1352 hş., s. 53; Âmil Çelebioğlu, *Sultan II Murad Devri Mesnevîleri* (doçentlik tezi, 1976), Erzurum Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, s. 272-291; Şerif Ali Bozkaplan, *Câmasb-nâme: Dil Özellikleri-Kısmî Transkripsiyon-Söz Dizini* (doktora tezi, 1989), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., "Abdî ve Câmasb-nâmesi", *Prof. Dr. Osman Nedim Tuna Armağanı*, Malatya 1989, s. 11-20; M. Mélikoff, "Sur Le Jamsasname", *JA*, CCXLII (1954), s. 242-243, 453; *TA*, I, 31; XXXII, 109; *TDEA*, I, 9, 10; *DMF*, I-II, 725; Günay Kut, "Ahmed-i Dâî", *DA*, II, 57.

MUSTAFA ERKAN

Câmedar kelimesi Memlûk devlet teşkilâtında *cemdâr* (cemdâriyye) şeklinde kullanılmıştır. Sultanın muhafız birliğine mensup köleler arasında seçilen cemdârlar hükümdarın elbiselerine nezaret eder ve aylarlarda sultanın arkasında bir boğça taşırlandı. Ayrıca hükümdarın başka hizmetlerini de görür ve hükümdar uyuyuncaya kadar yanından ayrılmazlardı. Uyuduktan sonra da kapısında sıra ile nöbet tutarlardı (Kalkaşendî, IV, 49). Cemdârların emîr veya reisine "re'sü nevbeti'l-cemdâriyye" denilirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (Köymen), s. 133-134, 270; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 321; Sübkî, *Mu'îdû'n-nî'am ve mübidü'n-nîkam*, Beyrut 1407/1986, s. 34-35; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, IV, 44, 49, 60-61; Hasan Enverî, *İştilâhât-ı Dîvânî-yi Devre-yi Gâznevî ve Selcûkî*, Tahran 1355 hş./1936, s. 26; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 35, 228-229; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, İstanbul 1981, s. 228-229; M. Altay Köymen, *Alparslan ve Zamanı*, Ankara 1983, II, 32, 34; İsmail Yiğit, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1991, VII, 192, 210; "Cemdâr", *İA*, III, 88; *TA*, IX, 252; D. Ayalon, "Djamdâr", *EI*² (İng.) II, 421.

AYDIN TANERİ

nen bu vazifeler aylık olarak veriliyorsa *câmekiyye* veya *rızık*, altı aylık veya yıllık olarak veriliyorsa *atâ* adını alır. Bütün vazifelerde olduğu gibi *câmekiyye* adıyla ödenenler de verilen şahsın durumuna, ayrıca verilmiş sebebine göre hukukî açıdan ayrı ayrı nitelendirilmektedir. *Câmekiyye* bir hizmet karşılığı veriliyorsa hukukî bakımdan bir ücret mahiyetindedir. Hizmet karşılığı değilse ya fakirlere verilen sadakadır, yahut söz konusu tahsisatı vakfedenin şartı gereği bir hizmet karşılığı olmadan zengine verilir ki buna da *sıla* adı verilir. Osmanlı uygulamasında daha çok bir hizmet karşılığı olmadan verilen aylık maaş ve tahsisatlara *câmekiyye* denilmiştir. Ancak fıkıh kitaplarında böyle bir ayırım yapılmamaktadır.

İslâm hukukundaki bütçe esaslarına göre devlet başkanı, kaynağı cizye, haraç ve benzeri şeyler olan gelirler faslından (beytülmâl-i haracî) uygun gördüğü kimselerle ihtiyaç sahibi kişilere (askerler, âlimler, fakirler) aylık, altı aylık veya yıllık olarak belli bir tahsisatta bulunabilir. Bu tür tahsisatın aylık olanlarına da vakıflardan yapılan ödemelerde olduğu gibi *câmekiyye* veya *rızık*, diğerlerine ise *atâ* denilmiştir. Osmanlı uygulamasında Hz. Peygamber'in neslinden gelen seyyid ve şeriflere, son zamanlarda ise Osmanlı sülâlesinden gelenlere bu çeşit tahsisatlar ayrılmıştır.

Câmekiyye İslâm hukukundaki mücerred haklar grubuna girer. Bu tür hakların başkalarına bedelli veya bedelsiz olarak devredilip edilemeyeceği hukukçular arasında tartışılmıştır. Hanefîler'in bir grubu ile diğer İslâm hukukçuları bu çeşit hakların, dolayısıyla *câmekiyye*lerin başkasına devredilemeyeceğini, meselâ satım akdine konu teşkil edemeyeceğini belirtmişlerdir. Bazı Hanefî âlimleri ve özellikle Osmanlı hukukçuları ise *câmekiyye*nin de içinde bulunduğu bu tür hakların bedelli veya bedelsiz olarak başkasına devredilebileceğini (nüzül anîl-vezâif, ferâğ) kabul etmişlerdir. Billhassa sadaka ve *sıla* mahiyetindeki *câmekiyye*lerin buna dahil edilmemesi gerektiğini savunan görüşlere rağmen, 1295 (1878) tarihinde söz konusu hakların devredilebileceğini destekleyen resmî bir karar da çıkarılınca, *câmekiyye*ler birer çek gibi tedavül etmeye başlamış ve vakıfların bozulmasında bu uygulamanın da büyük tesiri olmuştur.

CÂMEDAR

(جامه دار)

Bazı İslâm devletlerinde hükümdarın elbiselerine nezaret eden saray görevlisi.

Farsça *câme* (elbise) ve *dâr* (tutan, sahip olan) kelimelerinden oluşan bu tâbire Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular gibi İslâm devletlerinin saray teşkilâtlarında rastlanmaktadır. Ortaçağ'da hil'at vermek saraylardaki en yaygın ve en eski âdetlerden biriydi. Bu maksatla yapılan ve içinde kumaşların ve hazır elbiselerin bulunduğu *câmehâne* adı verilen odalar vardı. Hil'at verilmek istenen kişi iki hâcib tarafından bu elbiselerin bulunduğu odaya götürülür ve kendisine uygun bir elbise (hil'at) giydirilirdi.

Câmedarlık saraydaki önemli görevlerden biriydi. Hükümdarın elbiselerine bakmakla yükümlü olan câmedarlar onun elbiselerini giyip çıkarmasına da yardımcı olurlardı. Bunlar arasında terfi ederek önemli mevkilere yükselenler de vardır. Meselâ Gazneli Mesud zamanında câmedar olan hâcib Yarık Toğmuş daha sonra ordu kumandanlığına kadar yükselmişti.

CÂMEGÂH

(جامه گاه)

Doğu hamam mimarisinde hamama girerken elbiselerin çıkarılıp bırakıldığı, câmekân da denilen soyunma yeri (bk. HAMAM).

CÂMEKİYYE

(الجامكية)

Vakıflardan veya devlet bütçesinden verilen aylık anlamında kullanılan bir İslâm hukuku terimi.

Farsça'da "elbise parası; hizmetçilere verilen ücret, maaş" anlamlarına gelen *câmegî* kelimesinin Arapçalaştırılmış şeklidir. Maaşlı kişilere de *câmegî-hâr* denilmektedir. *Câmekiyye* İslâm hukukunda ve özellikle Osmanlı uygulamasında bir hukuk terimi olarak devlet hazinesinden veya bir vakfın gelirinden genellikle aylık şeklinde verilen maaş ve tahsisat mânasında kullanılmıştır.

Vakfın gelirinden vakıf görevlilerine veya vakıftan faydalananlara (mevkûfün aleyh) verilen maaş ve tahsisatlara *vazife* adı verilmektedir. *Müretteb* de de-

BİBLİYOGRAFYA :

Burhân-ı Kâti' Tercümesi, I, Tekmile, s. 82; Şühûn, *Farsça-Türkçe Lügât*, I, 639, 640; Osmanlı Temyiz Mahkemesi Kararı (I. HD), Ceride-i Adliyye, nr. 2355-2369; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, VIII, 205, 218, 219; Zerkeşi, *İ'lamü's-sâcid*, Kahire 1403/1982, s. 397; Kalkaşendî, *Subhü'l-â'sâ*, III, 453, 455, 460, 519; IV, 41; V, 140; XI, 42, 322; XIII, 100; XIV, 398; İbn Nüceym, *el-Baḥr*, V, 247-248; a.mlf., *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (nşr. Abdülazîz Muhammed el-Vekîl), Kahire 1387/1968, s. 201; Hamevî, *Gamzû'uyûnî'l-beşâ'ir*, İstanbul 1290, s. 313-314; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, IV, 434, 517-520; Dede b. Bahşî b. İbrâhîm, *Risâle fî emvâli beytilmâl ve aḡsâmihâ ve aḡkâmihâ ve meşâriḡihâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3560, vr. 10^b-11^a; Ali Haydar, *Tertibü's-sunûf fî aḡkâmi'l-vukûf*, İstanbul 1340, md. 115; Bilmen, *Kamus*², IV, 291; Hilmi Ergüne, *Türk Hukukunda Lügât ve Istihlâl*, İstanbul 1973, s. 75; Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988, s. 268-269, 272-273, 433; Pakalın, I, 256; Hussain Monés, "Djâmakıyya", *El*² (İng.), II, 413-414; Dihhudâ, *Luḡatnâme*, X, 97-98; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 564.

AHMET AKGÜNDÜZ

CÂMEŞÜYÂN

(جامه‌شویان)

Osmanlı saraylarında
çamaşırları yıkamakla görevli olan
kimselere verilen ad.

Farsça câme (elbise) ve şûy (yıkayan) kelimelerinden yapılmış olan câmeşüyun çoğul şeklidir. Türkçe'de kullanılan çamaşır kelimesinin de buradan geldiği kabul edilmektedir. Harem'e ait çamaşırları yıkayanlara câmeşüyân-ı hâssa, bunların âmirine "câmeşüy usta" veya "çamaşırcıbaşı", bunun maiyetindeki kalfaların en kıdemlisine "ikinci" denirdi. Çamaşırcıbaşının emrinde çamaşırcılarla "müteferrika" denilen çamaşırcı müstahdemler vardı. XVIII. yüzyılın ortalarında çamaşırcıbaşının yevmiyesi 12 akçe idi. Has Oda kadrolarında boşalmalar olursa güğümcübaşı ve peşkir ağası ile birlikte çamaşırcıbaşı da oraya nakledilirdi. Çamaşırcı usta uzun etekli entari giyerdi. Belirli maaşından başka yılın belli zamanlarında yapılan bazı bağışlardan ve giyecek yardımlarından da faydalanırdı. III. Ahmed zamanında (1703-1730) câmeşüy ustaya 100 kuruş yardım yapılmış, 1786 yılında ise "hatab-bahâ" adıyla 85 kuruş odun parası ihsan edilmişti. Öteki ustalar gibi bunun da emeklilik hakkı vardı. Çamaşırcılar arasında boş yer olursa çamaşırcı şâkirdlerinin kıdemlileri çamaşırcı olurdu. Onlardan boşalan kadrolara da acemilerden nefer alı-

nırdı (BA, MD, nr. 6, s. 135; nr. 9, s. 14). Topkapı Sarayı'ndan başka Edirne Sarayı, Eski Saray, Galata Sarayı ve İbrâhim Paşa Sarayı'nda da acemilerden çamaşırcı olarak hizmet eden görevliler vardı (BA, MD, nr. 64, s. 42, 44, 139). Buralarda belirli süre çalışan çamaşırcılar kapıkulu ocaklarına verilirirdi.

Topkapı Sarayı'nın çamaşırcıhanesi şimşirlik* tarafında bodrumda idi. Çamaşırcı ustanın dairesi de bu civardaydı. Klasik dönemde Harem halkının çamaşırcıları taş tekneler içinde yıkanırıldı. XIX. yüzyılda sarayın Dolmabahçe'den Yıldız'a taşınmasından sonra çamaşır yıkama usulünde de bazı değişiklikler olmuştur. II. Abdülhamid zamanında padişahın çamaşırcıları beyaz elbiseli çamaşırcı kalfalar tarafından gümüş leğenler içinde yıkanır, yıkanan çamaşırcılar bahçede sadece padişaha ait çamaşır iplerinde kurutulur, daha sonra da yine çamaşır kalfaları tarafından ütülenir ve hünkâr dairesinde görevli dördüncü hazinedara teslim edilirdi (Osmanoğlu, s. 87). Enderun halkının çamaşırcılarını ise Seferli Koğuşu'nun iç oğlanları yıkardı.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 6, s. 135; nr. 9, s. 14; nr. 64, s. 42, 44, 139; TSMA, D 2233, 7992, 8075, 9385, 9917, 10.052; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 58, 118, 138, 401; a.mlf., *Saray Teşkilâtı*, s. 14, 303, 401, 460-461; J. B. Tavernier, *Topkapı Sarayı'nda Yaşam* (trc. Perran Üstündağ), İstanbul 1984, s. 29, 76; M. Çağatay Uluçay, *Harem*, Ankara 1985, s. 34, 133-134, 140-141; Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, İstanbul 1986, s. 87; R. Ekrem Koçu, *Topkapı Sarayı*, İstanbul, ts., s. 129-130; a.mlf., "Çamaşırcı Başı", *İst.A*, VII, 3698; Pakalın, I, 252, 324.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

CAMİ

I. DİNİ ve SOSYOKÜLTÜREL TARİHİ

II. MİMARİ TARİHİ

III. DİNİ HÜKÜMLER

I. DİNİ ve SOSYOKÜLTÜREL TARİHİ

A) Cami ve Mescid Kavramları. Arapça cem' kökünden türeyen, "toplayan, bir araya getiren" anlamındaki câmi kelimesi, başlangıçta sadece cuma namazı kılınan büyük mescidler için kullanılan el-mescidü'l-câmi' (cemaati toplayan mescid) tamlamasının kısaltılmış şeklidir. "el-Mescidü'l-câmi" tabiri, Taberânî'nin bir rivayetine göre bizzat Hz. Peygamber tarafından kullanılmıştır (*el-Mu'cemü'l-evsaf*, I, 143). Ancak hadisin râvilerinden

birinin tenkit edilmiş olmasını (*Mecma'u'z-zeva'id*, II, 46) göz önüne alarak bu rivayeti ihtiyatla karşılamak gerekir. Bununla beraber bazı hadis senedlerinde geçen ifadelerden, bu tabirin tâbiîn döneminde kesin olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Ebû Ömer el-Kındî'nin *el-Vülât ve'l-kuḡât*'ında kadınların mescidlerdeki kazâi faaliyetlerinden bahsedilirken "el-mescidü'l-câmi" tabirine yer verildiği halde zeylinde zaman zaman sadece "el-câmi" ifadesinin geçmesi, hicri IV. (X.) yüzyılın başlarında "cami" kelimesinin tek başına kullanılmaya başlandığını göstermektedir. Daha sonra, içinde cuma namazı kılınan ve hatibin hutbe okuması için minber bulunan mescidler cami, minberi bulunmayan yani cuma namazı kılınmayan küçük mâbedler ise sadece mescid olarak anılır olmuştur. V. (XI.) yüzyıl hukukçularından Mâverdi ve Ebû Ya'lâ da bu ayrımı açıkça belirtirler. Ancak Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebevî, Mescid-i Aksâ ve genellikle mezhep imamlarıyla ileri gelenlerinin kabirlerinin bulunduğu camilere de mescid denilmektedir.

Mescid, Arapça'da "eğilmek, tevazu ile alını yere koymak" mânasına gelen sücüd kökünden "secde edilen yer" anlamında bir mekân ismidir. Secde namazın rükünleri içinde en önemlisi, Kur'ân'a göre insanın daha ilk yaratılışında şahit olduğu bir hürmet ifadesidir (el-Bakara 2/34). Hz. Peygamber'in bildirdiğine göre kulun Allah'a en yakın olduğu an secde anıdır (Nesâî, "Taḡbîk", 78).

Kur'ân-ı Kerîm, hadisler ve ilk İslâm kaynaklarında cami karşılığında mescid kelimesi geçmektedir. Bu kelimenin Sâmi kökenli dillerde telaffuz ve anlam bakımından benzerleri vardır. Meselâ milâttan önce V. yüzyıla ait olduğu tesbit edilen yahudi Elephantine papirüslerinde kelime "ibadet yeri" anlamında geçmektedir. Milâttan önce I. yüzyılda yaşayan ve "Ölüdeniz yazmaları" kendilerine izâfe edilen Essenîler de ibadet yerlerine mescid diyorlardı.

Zeccâc, Hz. Peygamber'in, "Yeryüzü bana -teyemmüm için- temiz ve mescid kılındı" hadisini delil göstererek ibadet edilen her yerin mescid olduğunu söyler. "İçlerinde Allah'ın adının anıldığı mescidlere girmeyi yasaklayan ve onları tahribe çalışandan daha zalim kim olabilir?" (el-Bakara 2/114) âyetini de, "Allah'ın dinine muhalefet edenden daha zalim kim olabilir?" şeklinde açıklar (*Lisânü'l-Ârab*, "scd" md.). Kur'an'da, "çinde Allah'a iba-